

Живи спомени!

**Събиране на устни свидетелства и тяхното
обогатяване чрез художествени практики: към
нови ресурси за селските територии!**

Представяне на наръчника

Този учебен наръчник е част от дейностите по проект ЕСОНОМУ, подкрепен от европейската програма "Еразъм +", стартирал през февруари 2020 г. Той има за цел да разработи нови посреднически действия, които представят наследството с помощта на художествени практики. Проектът се основава на срещата на млади европейци с жители на селски територии, разположени в Южен Ардеш във Франция, в Родопите в България и в италианския Южен Тирол.

Проектът ЕСОНОМУ

Амбицията на проекта ЕСОНОМУ е да предложи на младите европейци на възраст между 18 и 30 години да се замислят върху нематериалното културно наследство, по-специално устното, и да експериментират с оригинални форми на валоризация на думите на жителите.

Обучението беше осъществено от партньори от различни области и предложи различни гледни точки по въпроса за връзката между тези жители и тяхната територия. То беше осъществено от компанията Theatre на дружеството Theatre des Chemins, която от много години предлага разходки по улиците, основани на думите на жителите. Своя принос дадоха и историци, географи и антрополози от Cermosem, изследователски и обучителен център, фокусиран върху териториалното развитие към Университета на Гренобъл-Алпи (UGA) и лабораторията за социални науки Pacte в Ардеш, асоциацията БААТ (Българска асоциация за алтернативен туризъм), която работи в областта на екотуризма и обучението на планински водачи. Това е колективно изследване, чийто постулат е, че устността може да бъде самостоятелен обект на културното наследство. Обучението предложи на младите европейци (някои от които бяха записани в курс за професионална квалификация за планински водачи в УГА) метод на проучване с жителите, за да се съберат песни, легенди, стихове, житейски истории, народни вярвания, анекдоти, свидетелства, ноу-хау... В края на това събиране компанията Théâtre des Chemins извърши инициация на работата по преосмислянето и поставянето на тези думи на жителите. Тази работа, осъществена колективно с артисти и млади хора, беше представена на жителите и туристите под формата на разходки и представления по три повода: във Франция (май-юни 2021 г.), в България (юли 2021 г.) и в Италия (май 2022 г.).



Обучението беше осъществено от **партньори от различни области** и предложи различни гледни точки по въпроса за връзката между тези жители и тяхната територия. То беше осъществено от компанията Théâtre des Chemins, която от много години предлага разходки с представления, основани на думите на жителите. Историци, географи и антрополози от Cermosem, звено за изследвания и обучение, фокусирано върху териториалното развитие към Университета Гренобъл-Алпи (UGA) и лабораторията за социални науки Pacte в Ардеш, сдружение БААТ (Българска асоциация за алтернативен туризъм), което работи в областта на екотуризма и обучението на планински водачи, също дадоха своя принос. Това е **колективен изследователски проект**, чиято предпоставка е, че устността може

да бъде самостоятелен обект на културното наследство. В рамките на обучението на младите европейци (някои от които бяха записани в курс за професионална квалификация за планински водачи в UGA) беше предложен метод на проучване с жителите за събиране на песни, легенди, стихотворения, житейски истории, народни вярвания, анекдоти, свидетелства, ноу-хау и др. В края на това събиране компанията Théâtre des Chemins извърши инициация на работата по преосмислянето и поставянето на тези думи на жителите. Тази работа, осъществена колективно с артисти и млади хора, беше представена на жителите и туристите под формата на разходки и представления на три пъти: във Франция (май-юни 2021 г.), в България (юли 2021 г.) и в Италия (май 2022 г.).

Многонационалното и межкултурното измерение на проекта се оказва особено обогатяващо и ценено от участниците. То накара младежите да се замислят за своята култура и нейното отражение върху пейзажа и ежедневната им среда. Особено събирането на устни свидетелства позволи тази "крачка встрани" и промяната във възгледа на участниците за техния начин на живот. И накрая, изследването и разпространението на метода за посредничество на този корпус от думи на местно и европейско равнище също така направи възможно обединяването на мрежа от разнообразни участници: млади посредници, местни власти, артисти и туристически дейци.

Целта на проекта беше млади хора от различни националности да експериментират съвместно с метод за събиране и художествено обогатяване на думите на жителите на европейските селски райони. Амбицията на проекта беше да постави въпроса за мястото на младите хора, науката и изкуството в процеса на родолюбиво осмисляне на устността. Учебният наръчник свидетелства за този процес и предлага да бъде споделен.

Наръчника за обучение

Този учебен наръчник обединява резултатите, процеса и някои от експериментите, проведени по време на проекта ЕКОНОМУ, без да се опитва да ги фиксира или да ги дублира. Целта ни е да споделим някои съществени елементи, да направим подхода подходящ и да поставим нашите разсъждения в услуга на бъдещи проекти, осъществявани от други хора, по обогатен начин.

Той включва синтетични теоретични глави за използваните понятия, като например "нематериално и устно наследство", от различни гледни точки (ЮНЕСКО, антрополози, посредници в областта на наследството, участници в проекта и т.н.); рефлексивни въпроси; методологически инструменти за събиране на думи; практически упражнения, разработени в рамките на проекта; и библиографски предложения.

Той е предназначен за всички, които искат да събират и ценят думите на жителите. Тя е подкрепена от втора книжка, посветена на учителите и предлагаща допълнителни указания за педагогиката, управлението на групата и развитите умения.

Предложени модули и придобити умения

Този наръчник предлага четири модула за обучение. Хронологично подредени, те ви дават възможност да осъществите проект за събиране, анализ и художествено

претворяване на думите на жителите. Уменията, които се развиват за всеки модул, са следните:



Модул 1 / Определяне на местата и ресурсните лица, подготовка за събирането: Намерете туристически маршрут и се срещнете с жителите на място;

Модул 2 / Събиране на словото: Придобиване на техническо и методологическо ноу-хау за събиране на думи, спомени, свидетелства;

Модул 3 / Обработка на устния материал: Обработка и анализ на събраните усни свидетелства и творчество ;

Модул 4 / Оценяване и предаване: Създаване на форми за предаване на словото чрез мобилизиране на артисти за създаване на обиколка с екскурзовод. Комуникиране и популяризиране на оригинален туристически продукт (например разходка "Спектакъл").

Отзиви от участниците

"Научих много за значението на словото на жителите и всички тези думи, свидетелства, истории оформят територията, както и дървесните насаждения, начините за обработване на земята"

Участник в резиденция в България, юли 2021 г.

"Поглед встрани": проект, който насърчава межкултурността (измерението, оценено най-много от участниците)

"Интересен е и фактът, че това е межкултурен проект, който обединява селското минало и селския фолклор от Ардеш със селското минало и селския фолклор от България. За мен това е: Да запазим и подчертаем едно наследство, за което не мислим и за което самото население не мисли и никога не би сметнало за наследство, и в същото време да дадем възможност за взаимовръзка между тези населения, като им покажем, че техният живот не е толкова различен от този на



селското население другаде. Защото в крайна сметка селският начин на живот се припокрива донякъде."

Участник в резиденция в България, юли 2021 г.

Снимка на село Дряново, България, 21 юли

"Имам проблем със стойката си, когато съм турист. [В проекта ЕКОНОМУ] Това е начин на пътуване, който открих, че е правилен; не търсим най-красивите паметници и не попълваме всички полета на пътеводителя Routard, а отделяме време и слушаме [...] това ми даде различен поглед върху пътуването.

Участник в резиденция в България, юли 2021 г.

"...] Присъединихме се към него като към човешко преживяване с истории и по-интимно познаване на местата и хората. И в резултат на това то придава по-голяма



стойност на нещата и прави всичко по-вълнуващо и силно. И това наистина променя всичко. Сега ще пътувам по различен начин.

Участник в резиденция в България, юли 2021 г.

Снимка на село Сан Мартин, Южен Тирол, Италия, май 2022 г.

Проект с екологично измерение?

"За мен това е проект за валоризация на наследството, за опит да се валоризира наследството, различно от паметниците. Да се намерят други наследства, които биха могли да представят териториите. И също така да се опита да възстановим връзката с миналото. Мисля, че това може да се преплете с опазването на околната среда и екологията, защото този начин на разказване на историята на древните и традиционните начини на живот означава и възстановяване на връзката с трезвия живот с устойчивите начини на живот, които без съмнение скоро ще ни бъдат от полза. И би могъл да бъде вектор на образованието за тези по-трезви начини на живот. Имам предвид и близостта с природата, която беше много подчертавана от всички хора, с които разговаряхме."

Участник в резиденция в България, юли 2021 г.



Скица, направена по време на резиденцията в България, юни 2021 г.

Участие на жителите в проекти, които ги засягат

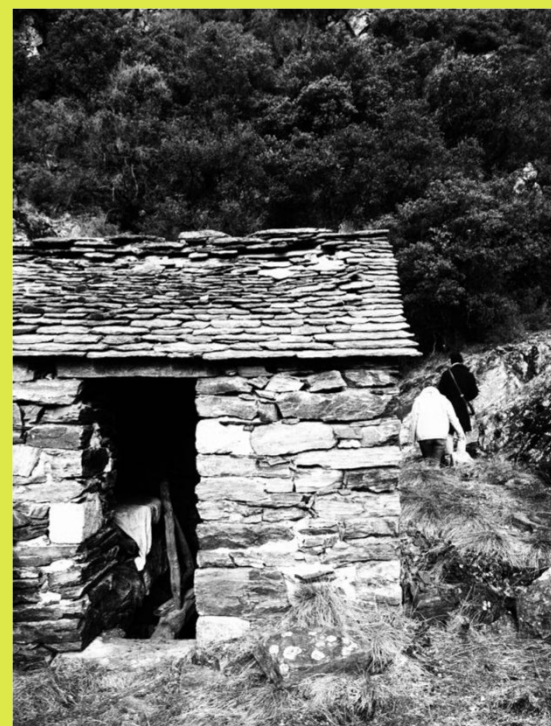
"Тя ми донесе повече въпроси, отколкото отговори. Въпроси за начина, по който вършим работата си. В кабинетите си, пред компютрите, чертаем планове и обществени пространства, като си казваме, че жителите ще отидат тук и ще го направят така (...) Това е позиция, която винаги ме е притеснявала - да решавам за другите. Но това пътуване потвърди, че наистина е важно да се проектира с потребителите, с жителите.

Участник в резиденция в България през юли 2021 г., обучение за ландшафтен дизайнер.

Свързване на посредничеството на наследството, устността и художествените практики

"Бих казала, че проектът ECONOMY ми даде представа за това как да вмъкна художествено измерение в практиката на ръководството, както и контакти за евентуално създаване на проекти с участието на художници някой ден. Този опит ми показва също така богатството и ефективността на работата в групи за създаване на театрална екскурзоводска обиколка и значението на използването на природните пространства като декор, сцена. Това е нещо, което смятам бързо да интегрирам в практиката си като екскурзовод. "

Участник в резиденция в италианския Южен Тирол, май 2022 г.



Рамкови елементи

Интересът към устността и нейната валоризация се свързва с различни понятия, подходи и методологии, които първо трябва да уточним. Всъщност тази тема повдига много въпроси, които предлагаме да разгледаме преди четирите модула на обучение.

Защо се интересувате от устното наследство, когато сте млад медиатор по наследство?

Устното наследство е категория наследство, чиято неотдавнашна поява е свързана с промяна на парадигмата, тъй като води до преминаване от валоризация на материалното, обикновено представено чрез застроеното и исторически древното наследство, към нематериалното (в случая устното). Въпреки това нематериалността на това наследство, участниците в него и неговите носители (често звукови) налагат нови методи и позиции, както и специфични проблеми, свързани с неговото остойностяване и опосредстване. Следователно, можем ли да предаваме и обогатяваме това наследство чрез традиционните средства за посредничество (обиколки с екскурзовод, изложби), или трябва да разработим нови форми на посредничество, които са по-активни, творчески и интерактивни?

Това е ново предизвикателство, което всички, които се интересуват от устното наследство, независимо дали са професионалисти в институциите за културно наследство, изследователи, творци и т.н., трябва да вземат предвид. Без да претендира да предлага готови решения, този наръчник се опитва да предостави някои елементи за размисъл въз основа на проект за превод и предаване на житейски истории под формата на драматизирана разходка.

Гледната точка на Орели Пере, историк и екскурзовод

"За мен проектът е много новаторски, тъй като традиционно в курсовете за обучение въпросът за устното наследство изобщо не се споменава. Той изобщо не е част от официалните учебни програми на курсовете за обучение на екскурзоводи. Проектът им дава нещо допълнително, още повече, че този аспект представлява все по-голям интерес за местните власти чрез описи на ноу-хау, събиране на думите на жителите...".

Какво представлява нематериалното културно наследство?

Нашите определения на тези различни понятия:

Устни показания: Декларация, свидетелство за преживяване, преживяно от свидетел. Това понятие обаче има няколко значения в зависимост от дисциплината.

Устни архиви: Те представляват етапа на съхранение на свидетелството. "Устният архив е устно свидетелство, замислено, създадено, събрано, съхранено и архивирано за целите на наследството, паметта, науката, образованието или културата, за да компенсира изчезването на писмената документация или за да я допълни и обогати¹ "

Наследство: То представлява материални активи (сгради, предмети, места) или нематериални активи (практики, ноу-хау, обичаи, обреди, песни и др.), които се считат за достатъчно важни в общата ни история, за да се гарантира тяхното опазване, съхраняване, защита и подобряване.

Устно наследство: Това се отнася до всички устни изрази (свидетелства, песни, приспивни песни, гласове и думи от миналото и т.н.), които са достигнали края на процеса на наследяване - от записването им до тяхното запазване, предаване и усвояване - което води до промяна на техния статут.

- **Нова категория наследство, създадена от ЮНЕСКО, нейното определение и предизвикателства**

През 2003 г. ЮНЕСКО дефинира нематериалното културно наследство (НКН) като **"практики, представи, изрази, знания и умения, както и инструменти, предмети, артефакти и културни пространства, свързани с тях, които общностите, групите и, когато е приложимо, отделните хора признават като част от своето културно наследство. Това нематериално културно наследство, предавано от поколение на поколение, се пресъздава постоянно от общностите и групите в отговор на тяхната среда, взаимодействието им с природата и историята им и им осигурява чувство за идентичност и приемственост, като по този начин спомага за насърчаване на уважението към културното многообразие и човешкото творчество² . По този начин ЮНЕСКО признава чрез НКН, че "общностите, по-специално общностите на коренното население, групите и, когато е уместно, отделните лица, играят важна роля в създаването, опазването, поддържането и пресъздаването на нематериалното културно наследство, като по този начин допринасят за обогатяването на културното многообразие и човешкото творчество.**

1 DESCAMPS Florence, " La mémoire orale, qu'est-ce que ça ? ", Perles d'histoire, публикувано онлайн на 15.01.2021 г. Достъпно на: <http://www.perlesdhistoire.fr/archives-orales-florence-descamps>.

2 ЮНЕСКО, Текст на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, 2003 г. [онлайн] <https://ich.unesco.org/fr/convention>

Докато изборът и управлението на материалното наследство са поверени на експерти, нематериалното наследство интегрира "общностите" в процеса на наследяване. Това е сериозна промяна в отношението!

- **Перспективата на социалните науки**

Наследството - въпрос на емоции, подбор и ресурси за настоящето и бъдещето

Наследството се изразява в това да направим видими следите от миналото, дори ако те са били преработени. То е съзнателен подбор на места, истории или практики, така че те да останат **следи от миналото за настоящето и бъдещето**. По този начин опазването на наследството спомага за извличането им от обичайното третиране, за да бъдат предадени нататък. По този начин групата, която ги мобилизира, се проектира с тях и чрез тях в **общ хоризонт, който трябва да бъде изграден**. Това закотвяне в дългата история позволява превръщането на един източник в **потенциален ресурс в услуга на териториален проект**.

Културното наследство също така подчертава даден исторически епизод или период (понякога в ущърб на други моменти от историята). Чрез това действие става въпрос за **избор на образа, който човек ще даде на другите и на себе си**. В този смисъл наследството е начинание за легитимиране, присвояване и изключване. Затова, както обяснява историкът Доминик Пуло, то представлява "научна рефлексия, но и политическа воля, като и двете се санкционират от мнението в рамките на сложното взаимодействие на чувствителността към миналото, различните му присвоявания и изграждането на идентичности"³.

И накрая, създаването на наследство е продиктувано от **чувствителна връзка с миналото** и с местата и практиките, които го въплъщават. Тези **"емоции на наследството"**, както ги нарича антропологът Даниел Фабр⁴, се ръководят от страха от забравата и загубата на тези следи от миналото "в условията на исторически разриви"⁵. Този парадигма подтиква експертите по културно наследство в ЮНЕСКО или другаде, туристите и местното население да насърчават **опазването на устойчивостта на миналото**. В контекста на нематериалното наследство обаче с основание може да се зададе въпросът: **как могат да се опазят динамичните и сложни културни изрази?**

Няколко антрополози смятат, че концепцията на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство допринася за **преосмислянето, т.е.** замразяването, на един динамичен процес и за насърчаването на пресъздаването и представянето на т.нар. традиционни традиции⁶. И все пак предаването на културни изрази винаги е препрочитане. Културите не са херметични и хомогенни единици, а миналото никога не се

3 POULOT Dominique (dir.), 2000, *Patrimoine et modernité*, Collection Chemins de la mémoire, Paris, l'Harmattan, p. 4.

4 FABRE Daniel (ed.), 2013, *Émotions patrimoniales*, Paris, Maison des sciences de l'homme.

5 BERLINER David, 2013, "Носталгия и наследство. Esquisse d'une typologie", in Fabre D., *Émotions patrimoniales*, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 393-407.

6 БЕРЛИН Дейвид, 2010 г., "Загуба на духа на мястото. Les politiques de l'Unesco à Luang Prabang (rdp Lao)", *Terrain*, n° 55, pp. 90-105 ; CIARCIA Gaetano, 2006, *La Perte durable. Étude sur la notion de "patrimoine immatériel"*, Paris, Carnets du Lahic n°1, Lahic/Mission à l'ethnologie.

възпроизвежда точно такава, каквото е, а се реконструира в зависимост от настоящия контекст.

"Имам малки проблеми с думата "наследство". Това е нещо, което изведнъж трябва да се запази, да се постави под знаменател. Виждах, че то е много силно свързано и с архитектурата. Това е нещо, което може би вече не ни позволява да вървим напред. Много е интересно да се разчита на методите на предците, но има риск да ги замразим твърде много, да не приемем да живеем в света, в който живеем.

Участник в резиденция в България (юли 2021 г.)

Какво ще кажете за устното наследство?

*"Записаното и архивирано слово [...] може да успокои паметта на живите, като предложи нематериални гробове на онези, които миналото преследва и които страхът от забравата обхваща"*⁷

От устните свидетелства до създаването на устен архив

Използването на устни свидетелства за осветляване на историята е древно явление, наблюдавано още от древността. Във Франция обаче от XIX в. насам⁷, устните източници, считани за частични и пристрастни, **се борят да бъдат признати от научните дисциплини**⁸. Това се случва въпреки изобретяването на **процеса на фонографски запис през 1898 г.**

Парадоксално е, че през целия XX век⁸, са започнати **мултидисциплинарни мисии за документиране на ноу-хау, практики и диалекти на френските селски райони**. Тяхната амбиция е била да съберат и по този начин да запазят следите на един селски свят, който в пълна мутация, за която се е смятало, че скоро ще изчезне. Този подход, описан от Даниел Фабр като "парадигма на последното"⁹, е част от епоха, чувствителна към спешната необходимост от събиране на културни прояви, възприемани като "автентични", които в условията на модернизация на обществата са смятани за на границата на изчезването. Следват проекти за събиране на спомени на оцелели свидетели на Втората световна война, насочени към документиране и запазване на следите от жестокостите на войната.

Въпреки това едва с **"прехода към наследство" през 80-те и 90-те години на XX век** се създават мащабни устни архиви, първо в рамките на различни организации (профсъюзи, министерства, публични компании, местни власти и др.), а след това се стига до тяхното патримонизиране. Този развой на събитията съвпадна с промяната в отношението на западните общества към паметта. Множество интелектуалци се

7 DESCAMPS Florence, 2019, *Archiving Memory*, Paris, Éditions de l'EHESS, p. 156.

8 Пак там, стр. 31-50.

9 FABRE Daniel, 2010 г., "D'une ethnologie romantique", в: Daniel Fabre & Jean-Marie Privat (dirs.), *Savoirs romantiques. Une naissance de l'ethnologie*, Presses universitaires de Nancy, coll. "Ethnocritiques", Нанси, стр. 51-56.

изказаха срещу "излишъка на памет"¹⁰, "злоупотребите с памет"¹¹ или дори "тиранията на паметта"¹².

Днес съществува голямо разнообразие от устни архиви. Те могат да имат консервативен, възпоменателен, научен, педагогически или военен характер. Какъвто и да е случаят, винаги става въпрос за поставяне под въпрос на формите, възприети в тези начини на реституция, и за размисъл върху **статута на устните архиви**. Служат ли те за илюстриране, документиране, информирание или свидетелстване? Какви са мотивите и проблемите, които стоят зад тяхното създаване?

"Именно тази множественост на гледните точки, които са единични гледни точки, създава общ разказ. От момента, в който ги поставим на обществения площад, ние създаваме общ разказ. И това е, което ни позволява да разберем настоящето и да се проектираме и в бъдещето. [Ще събираме поговорки, пословици, песни и др. Зададохме си въпроса: как те съставляват нашето наследство?

Речта на Рафаел Фор от 3 февруари 2022 г. в земеделска гимназия в Исинжо.

Дали събраните свидетелства представляват наследство?

По същия начин, както паметниците, спомените, вещите или свидетелствата **никога не са строго наследство**. Но те могат да се превърнат в такива чрез сложен процес, известен като **патримониализация, в който** се намесват най-различни участници като научни експерти, местни изборни служители, представители на сдружения, правителствени и културни администрации, упълномощени изследователи или делегати на етнически или културни малцинства, но също и обикновени жители. По този начин, за да бъдат квалифицирани като наследство, устните източници трябва да бъдат присвоени, преразгледани, подобрени и предадени. Следователно това е процес, който отнема време и в който участват няколко души (от експертите до получателите).

Гледната точка на Пиер-Антоан Ландел, географ (IUGA-PACTE)

"Проведохме интервюта в Саблиер и Вернон, но събрахме по-скоро житейски истории, отколкото разкази. Като географи знаем какво представляват житейските истории, но се питам дали те могат да се използват в подкрепа на нещо, наречено "устно наследство", което може да се предава. Интересът на проекта ЕКОНОМУ обаче е, че той може да ни помогне да разберем по-добре как да включим този въпрос за устното наследство в обучението на екскурзоводите-лектори.

Но как може да се планира и провежда посредничеството на устното наследство?

10 RICOEUR Paul, 2000, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Éditions du Seuil.

11 ТОДОРОВ Цветан, 2004, *Les abus de la mémoire*, Paris, Arléa.

12 НОРА Пиер, 1992, *Les Lieux de mémoire*, Париж, Gallimard.

През последните години сме свидетели на **умножаване и разнообразяване на мемориалните проекти** (проекти за музейни изложби, дружества и колективи на художници, сдружения за местна история, колективи на жители и т.н.). Тези проекти водят до нови начини на използване на устните свидетелства и, в по-общ план, на житейските истории, които са тясно свързани с **техническите и цифровите иновации в областта на звукозаписа и излъчването** (аудиодискове, радиопредавания, аудиовизуални документални филми, уебсайтове, аудиогидове, звукови терминали, мобилни приложения и т.н.). Други медии могат да съпътстват всички тези начини на разпространение, за да ги обогатят (снимки, видеоклипове, критични бележки и др.). Означава ли това, че посредничеството на устното и мемориалното наследство изисква различен метод на популяризиране и предаване от този, използван за строителното наследство? Вече поради използваните методи за събиране (записване), опазването на устното наследство трябва да се извършва чрез носители, които често са цифрови. Ето защо е необходимо да се създадат системи за разпространение на тези звукозаписи и по някакъв начин да се улови и препредаде нематериалността на тези източници. Ето защо не е случайно, че аудиовизуалният сектор бързо се зае с производството и разпространението на тези звукови източници. Не бива да се забравя, че използването на устни свидетелства от артисти далеч не е ново явление. Във Франция можем да си спомним, наред с други, за документалиста Раймон Депардон, чиито документални филми за селячеството включват дълги заснети интервюта.

Освен това предаването на това наследство със сигурност повдига специфични въпроси относно статута, стойността и ролята, които му се придават като обект на експониране в рамките на музейна институция или екскурзоводска обиколка: дали е илюстративен; обект на експониране, обяснителен; документален; достоверителен; доказателствен? Освен това използването на устни свидетелства повдига въпроса за субективността и стойността на автентичността, което предполага, че то трябва да се съчетае с научен подход, за да се постави в историческия или антропологичния контекст.

Гледната точка на Гентиан, ландшафтен дизайнер и координатор на проекта ECONOMY

"Наследството е процес. Като компания ние сме на първия етап от този процес на наследство. Ще върнем думата на жителите по време на изложбата, а след това, не знаем, може би ще има неща, които ще бъдат иззети от обществеността, и неща, които ще бъдат изоставени. Събуди ли спомени? Какво се запазва и предава нататък? Какво остава забравено? Кой предава това наследство? Ние сме звено в този процес на наследство.

Звукови обиколки, обиколки с разказване на истории, драматизирани разходки и др. Към хибридизиране на посредническите практики в областта на изкуството и културното наследство?

Появата на нови категории наследство, като например "нематериално и устно наследство" (или "природно наследство")¹³, както и все по-разнообразните очаквания на туристите, изведоха участниците в посредничеството на наследството извън обичайната им рамка. В същото време сме свидетели на отварянето на традиционните методи за ориентиране към повече интерактивност и обществено участие. За да възвърнат гласовете на миналото, посредниците все по-често използват артистични практики, като пеене, театър, 3D цифрови реконструкции, звукови предавания чрез терминали, разположени по маршрутите, геолокализирани звукови маршрути чрез мобилни приложения и др.

От друга страна, художниците и артистичните колективи интегрират чувствителни връзки с местата и паметта, за да придадат съдържание на своите творби. За тази цел те излизат на терен, за да събират индивидуални и колективни спомени, които след това поставят в различни форми. Тези творения хвърлят нова светлина върху отношенията между хората и тяхната среда и местата, които обитават.

И накрая, академичният свят постепенно се отваря към други начини на реституция, които, без да се свеждат до темата за наследството, постепенно включват форми на художествен превод на изследователската работа. По този начин се осъществяват многобройни изследователски и творчески проекти, особено от и в рамките на културни, музейни и наследствени институции¹⁴. Те дават възможност за по-творчески и поетичен поглед към социалния свят.

Разкривайки много повече от разделянето на областите, **тези иновации са склонни да хибридизират няколко подхода и гледни точки към** динамиката на наследството. По този начин те предизвикват нови форми на отношение към наследството и откриват други начини за създаване и разпространение на знания за нашето минало.

Няколко вдъхновяващи примера от региона Оверн-Рона-Алпи (посочените примери не са изчерпателни):

Bazar Urbain (Гренобъл) е мултидисциплинарен колектив, който се намесва в градското и социалното пространство с помощта на мисловни карти, коментирани разходки, градски разрези, наблюдения и микроинтервюта на място, използвани за започване на действия в града.

<http://www.bazarurbain.com/>

13 Основните категории наследство също включват много варианти: "индустриално наследство", "селско наследство", "морско наследство", "религиозно наследство", "селскостопанско наследство" и др.

14 Няколко вдъхновяващи примера в региона Оверн-Рона-Алпи: "L'enquête dans la recherche-création" в RIZE във Вилюрбан; "Chemins faisant.... Новите културни маршрути в регионалните природни паркове", подкрепена от Регионалната дирекция по въпросите на културата на Оверн-Рона-Алпи (DRAC) и десетте регионални природни парка, обединени в Асоциацията на парковете на Оверн-Рона-Алпи (APARA); Мрежата Memoria, посветена на историята и спомените за Втората световна война в Оверн-Рона-Алпи, или Мрежата Traces "История, спомени и актуални събития в областта на миграцията в Оверн-Рона-Алпи".

Cie du Théâtre des Chemins (Aubenas) е пътуваща трупа от актьори, циркови артисти и музиканти, чиито творби изследват връзката между наследството, природата и културата.

<https://www.theatredeschemins.org/>

Компанията Solsikke (Vesseaux) е група от артисти (танцьори и актьори), чиито творби "черпят материал от реалността, независимо дали чрез мястото, движенията или документалните изследвания (писане, събиране на свидетелства), за да я конфронтират с всеки един от тях, но и да я променят, да я отклонят.

<https://www.solsikke.org/>

Cie des non-alignés (Лион) е дружество на художници, които осъществяват проекти за резиденции и творчество на територията на града. Със създаването на *Terre d'En Haut* "проектът се установява в резиденция в планинска верига, а мултидисциплинарен екип от учени и актьори/сценаристи/режисьори изследва жителите и участниците в територията, за да състави жив и театрален портрет.

<https://lesnonalignes.com/>

Колективът FUSEES (Гренобъл) е група художници, които организират пътуващи изложби и артистични пътувания. Тяхното творение "*Perspectives de l'Escargot*" е "покана за различно пътуване в публичното пространство, творение, което да промени погледа към природното и градското наследство на агломерацията Гренобъл".

<https://www.fusees.fr/>

La Guilde (Guides Utopistes Inspirant Ludiquement la Découverte et Émerveillement - Ardèche) е "сдружение на екскурзоводи-лектори, които се стремят да обновят представата на хората за тази професия. Днес екскурзоводът вече не е човек, който е погълнал касетофон, а многостранен участник в откриването на наследството. Те използват игри (търсене на съкровища, фотосъбития, игри на гъдулка и т.н.), семинари, сетива, разкази, песни и т.н., и най-вече човешкото общуване, което използват в своите научни умения.

Cybèle (Лион) организира обиколки на Лион с екскурзовод, разкази, театрални и необичайни представления. <https://www.cybele-arts.fr/>

Фондация Facim (Изкуство и култура в планините - Савоя) предлага обиколки с екскурзовод и културни дейности в планините.

<https://fondation-facim.fr/>

Scènes obliques (Belledonne-Les Adrets) има за цел да бъде "пространство за артистично творчество, срещи и знания, отворено към пейзажа и света. Признавайки "склона" като основополагащ елемент на нематериалното наследство, то предлага чрез артистичен жест, обогатен от научен подход, единствен и внимателен поглед към заобикалящата го среда."

<https://www.scenes-obliques.eu/association/>

Асоциацията *Rézonance* (Сент Етиен дьо Булон - Ардеш), чрез проектите "Les chemins de mémoire" и "La fabrique à mémoire", които се състоят в "гмуркане в историята на жителите на южната и централната част на Ардеш, като се укрепва паметта на най-възрастните хора".

<https://rezone.media/projet-chemins-de-memoire/>

За да продължите:

- BERLINER David, 2013, "Носталгия и наследство. Esquisse d'une typologie", in Fabre D., *Émotions patrimoniales*, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 393.
- BORTOLOTTI Chiara, 2011, *Le patrimoine culturel immatériel. Enjeux d'une nouvelle catégorie*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- CACHAT Séverine, HOTTIN Christian, 2017, "Intangible cultural heritage and heritage institutions", *In Situ*, 33 [Онлайн].
- CHASTEL André, 1986, "La notion de patrimoine" in Pierre Nora (ed.), *Les lieux de mémoire*, tome II, La Nation, Paris, Bibliothèque Illustrée des Histoires.
- CIARCIA Gaetano, 2006 г., *La Perte durable. Étude sur la notion de "patrimoine immatériel"*, Paris, Carnets du Lahic n°1, Lahic/Mission à l'ethnologie.
- DE LA SOUDIERE Martin, 2019, *Surveying the landscape: poets, geographers and mountain people*, Anamosa, Paris.
- DESCAMPS Florence, 2019, *Archiving memory*, Paris, EHESS Publishing.
- FABRE Daniel (ed.), 2013, *Émotions patrimoniales*, Paris, Maison des sciences de l'homme.
- HOTTIN Christian, VOISENAT Claudie (dir.), 2016, *Le tournant patrimonial. Mutations contemporaines des métiers du patrimoine*, Maison des Sciences de l'Homme, coll. "Cahiers d'ethnologie de la France", Париж.
- LANDEL Pierre-Antoine, SENIL Nicolas, 2009, "Patrimoine et territoire, les nouvelles ressources du développement", *Développement durable et territoires*, Dossier 12 [Online] <https://journals.openedition.org/developpementdurable/7563#quotation>
- POULOT Dominique (dir.), 2000, *Patrimoine et modernité*, Collection Chemins de la mémoire, Paris, l'Harmattan.
- ЮНЕСКО, Текст на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, 2003 г. [онлайн] <https://ich.unesco.org/fr/convention>

Модул 1. Определяне на местата и подготовка за събиране

Инициирането на този тип подход на дадена територия може да бъде резултат от искане (институционално, асоциативно, по поръчка на общността) или от собствена инициатива. Във всички случаи е важно да се идентифицират целите (политически, образователни, културни и т.н.) и да се определят официално насоките.

Участието в събирането и опосредстването на думите на жителите изисква важна подготовка и солидни емпирични познания. Изборът на полето, познаването на местата, идентифицирането и контактът с ресурсните лица се подготвят предварително. Успоредно с това подготовката на работата по събирането трябва да доведе до овладяно ръководство за интервюта, което да отговаря на целите на вашия проект.

И накрая, още по време на този първи етап трябва да помислите за формата, в която ще бъде представен проектът (пешеходно шоу, звукова пътека и т.н.), тъй като това ще определи вида и качеството на материала, както и приетата правна рамка.

1. Запознаване с мястото

Извършване на **инвентаризация на ресурсите на културното наследство**.

Работата по документацията ще ви помогне да опознаете и разберете по-добре своята област. Тя също така ще ви помогне да бъдете **активен слушател** по време на интервютата. Колкото повече познавате и владеете мястото, толкова повече ще можете да разбирате и да отговаряте на това, което казват вашите събеседници. Освен това документирането на мястото ще ви позволи да изведете теми, които да ориентират колекцията.

За да опознаят по-добре района, младите участници в проекта ЕКОНОМУ бяха поканени да направят **опис на ресурсите на културното наследство** на селата Саблиер и Вернон и в по-широк план на Бом и Дроби. За тази цел могат да се използват различни бази данни, например във Франция достъп до тях дава платформата POP (отворена платформа за културно наследство) www.pop.culture.gouv.fr.

2. Как да идентифицираме контактите?

Всяко събиране на данни започва с етап на **идентифициране на хората, с които** трябва да се срещнем. За тази цел има няколко метода: възможно е да се използва мрежата от познати, да се установи контакт със структури (местни власти, сдружения), присъстващи на терен, да се използва "от уста на уста", да се използват социалните мрежи за разпространение на покана за свидетелстване, пощенски списъци и др.

Никой метод не е по-добър от друг, но всички те изискват ясно и точно представяне на целите и начините за записване и използване на интервютата.

Богатството на събрания устен корпус зависи в голяма степен от множеството гледни точки.

Поради това интервюираните лица трябва да произхождат от различни среди (социален и културен произход, професионални категории, произход и т.н.). Освен ако проучването ви не изисква да интервюирате хора на определена възраст или с определено местоположение, те също трябва да бъдат възможно най-разнообразни.

И накрая, броят на интервютата може да варира в зависимост от целите на проекта. Ако целта е да се документира начинът на живот или да се изследва конкретна социална група, може да е необходима представителна извадка, но може да се използва и малък брой свидетелства, ако се желае да се открият приказки, песни или практики от миналото.

Запознаването с местата отнема време... Още повече, когато човек се намира на чуждо за него място, което изисква да се ориентира, да постави културни маркери. Но именно това преживяване беше най-силно изживяно от участниците!

"Озовахме се в центъра на Дряново, в едно село, където бяхме приети много добре. И това наистина беше скок във времето... Бяхме извън времето. Знаейки, че живеем в град, където всичко е много бързо, имаше някаква бавност, която се настани дори в ежедневието ни. Всяка сутрин отделяхме време да правим упражнения за гласа. В началото беше доста обезпокоително, но бързо влязохме в ритъм. Разпределиха ни по двойки с българи и започнахме да правим интервюта".

Участник в резиденция в България (юли 2021 г.).

Различни видове интервюта

Съществуват три метода на интервюиране: директивно интервю, при което се предлага поредица от предварително зададени въпроси, полудирективно или свободно интервю. В това обучение ще използваме **полудирективното интервю**, което е част от т.нар. качествен метод. Това е вид интервю, което се използва широко в хуманитарните и социалните науки, тъй като дава възможност да се съберат представите на интервюираните лица, като същевременно техните отговори се ориентират отчасти според предварително определени теми. То позволява както предварителна подготовка (таблицата за интервюто), така и голяма свобода на изказа. Съществуват няколко метода за провеждане на интервю, като нито един от тях не е по-добър от друг, в зависимост от поставените цели.

Изграждане на мрежа за интервюта

Имайте предвид целта си: да разпространите информацията! За да постигнете това, е важно да задавате правилните въпроси. Сега е моментът да се запитате какво искате да знаете или да разберете.

Таблицата на интервюто се състои от поредица от въпроси, организирани в съответствие с предварителното проучване на избраната тема. Тя не е въпросник, а подредба на въпросите на колекционера. Тя ще се променя по време на изследването, но тази еволюция трябва да остане четлива, защото е свидетел на постоянното ѝ пренастройване спрямо обекта на изследване. Затова мрежата трябва да бъде предварително внимателно подготвена. По време на интервюто тя ще ви позволи да структурирате мислите си.

За да насърчите хората да говорят, **използвайте въпроси с отворен край**, на които не може да се отговори с просто "да" или "не" (например въпроси, които започват с "Какво прави...?", "Какво прави...?", "Как...?", "Как бихте описали...?", "Какво си спомняте за...?", "Как...?" и т.н.).

Също така избягвайте твърде теоретични въпроси, а по-скоро помолете интервюираните да говорят за това, което правят, да опишат практиките си.

Обикновено се предпочита методът на "фунията", т.е. интервюто започва с общи въпроси, последвани от по-конкретни въпроси. Въпросите, които могат да бъдат деликатни или много лични, трябва да се задават последни, тъй като те могат да попречат на продължаването на интервюто.

Познавайте мрежата си достатъчно добре, за да можете да се движите свободно според отговорите на интервюираните. Колкото по-удобно се чувствате, толкова по-лесно ще можете да отскачате, да правите преходи между казаното от него и вашите въпроси и т.н. Но не забравяйте, че **тази мрежа е само работен инструмент**, ръководство за набелязване на маршрут. По време на интервюто не се насилвайте на всяка цена да следвате реда на въпросите, ако думите на интервюиращия ви насочат към други теми.

Освен това не се притеснявайте да прескачате, ако е необходимо ("Защо...?", "Кога се е случило...?", "За кого се отнасяте...?", "Къде се е случило?" и т.н.).

По този начин **мрежата може да бъде заменена с план на интервюто, т.е. с лично напомняне**, което, като се съобразява с динамиката на дискусиата, позволява да не се забравят важните теми. Бъдете внимателни, това изисква известна доза импровизация при формулирането на въпросите, които си задавате.

Подгответе оборудването си

Още на този първи етап си задайте въпроса как искате да популяризирате проекта. Според формата, която желаете да приемете (фотографска изложба, аудиодиск, звукова пътека, шоу, документален филм и т.н.), трябва да изберете материалите си, по-специално звукозаписния материал.

➤ Избор на подходящ микрофон

Това изглежда очевидно, но всеки тип микрофон има специфична насоченост и режим на свързване. Ще трябва да определите кой от тях е най-подходящ за вашите нужди в зависимост от начина на възстановяване (например в случай на създаване на звукова пътека ще е необходимо да бъдете много бдителни по отношение на качеството на звука и използването на подходящ материал).



Микрофон за



Микро канон



Ръчен микрофон

- Лакетният микрофон се използва за индивидуални интервюта. Той се прикрепя директно към интервюиращия с помощта на малка щипка.
- Микрофонът "пушка" се използва за улавяне на звуци в режим на репортаж или диалог между двама или повече души. Този микрофон е много насочен, така че трябва да сте сигурни, че го насочвате директно към източника на звук, който трябва да бъде заснет, а не прекалено близо. Почти задължителното използване на стрела, както и голямата му чувствителност към вятъра го правят деликатен инструмент за овладяване от начинаещите.
- Ръчният микрофон се използва за звукозапис от типа на телевизионен репортер или на сцена. Интервюираното лице трябва да говори много близо до микрофона.

- Избор на диктофон

Диктофонът съхранява звук на SD карта. Затова трябва да се уверите, че тя има достатъчен капацитет (по-голям или равен на 4 Gb). Можете да свържете микрофона си към диктофона чрез стерео жак или XLR гнездо, но **повечето имат вградени микрофони.**



Записващите устройства Предното стъкло

Ако решите да използвате микрофоните на диктофона (което става все по-често), имайте предвид, че за да записвате глас, не трябва да поставяте микрофона твърде близо до устата на говорещия (по-малко от 15 cm), че е по-добре да имате предно стъкло, ако сте навън (за да се намали шумът от вятъра), и че тези микрофони са много чувствителни към шума от боравенето с диктофона (ако държите диктофона в ръка, най-малкият натиск или удар по корпуса ще се чуе силно). Също така не забравяйте да проверите насочеността на микрофоните, така че да насочите диктофона в правилната посока.

- Настройване на диктофона

Можете да изберете настройките по подразбиране или да конфигурирате диктофона сами. За по-добро качество на звука **ви съветваме да записвате в .WAV**

Трябва да **зададете** и **усилването**, т.е. нивото на запис. Ако то е зададено твърде високо, звукът ще се чупи и ще бъде с лошо качество, а ако е зададено твърде ниско, звукът ще бъде лошо дефиниран. Във всеки случай е по-добре да го настроите твърде ниско, отколкото твърде високо. В идеалния случай трябва да тествате звукозаписа си със слушалки, свързани към диктофона, точно преди да проведете интервюто (съвет: свалете слушалките по време на интервюто, това е по-малко плашещо за интервюирания).

- **Преди всяко интервю усилването трябва да се регулира** в зависимост от гласа на свидетеля и местоположението на диктофона.

Всички записващи устройства са различни, затова прочетете ръководството или потърсете съвет преди употреба.

След като направите тези различни настройки, можете да започнете работа!

Nota bene: В зависимост от вида на обратната връзка е възможно да се заснемат изображения, но в този случай е задължително да се поиска от интервюираните лица правото на изображение.

➤ Някои практически съвети за качествен запис

- Бъдете внимателни при избора на оборудване: избирайте качествено оборудване, особено когато излъчвате записи.
- Не избирайте мястото за запис произволно (и адаптирайте оборудването си към него). Мястото също оказва влияние върху характера на казаното от интервюирания (независимо дали става въпрос за частно и интимно място или за публична арена, казаното ще бъде различно).
- Обърнете внимание на обстановката около микрофона: има ли шум около него? Не е ли микрофонът твърде близо до интервюирания? Твърде далеч? Разположете микрофона и интервюиращия (внимавайте, ако те са двама).
- Проверете батериите и капацитета за съхранение на вашия диктофон.
- Поупражнявайте се предварително и се уверете, че микрофонът ви работи.
- Внимавайте с движението на микрофона, което генерира шум (избягвайте резки движения, удари и триене).

Подготовка за интервюто

Подгответе систематичен обобщаващ лист, който ще трябва да попълните само в края на интервюто. Той трябва да включва самоличността на интервюирания, данни за контакт, биографични данни (възраст, професия, място на раждане, местоживеене и т.н.), дата и продължителност на интервюто и т.н. (пример е даден в приложенията).

Упражнение за подготовка за интервюто

По време на проекта ЕКОНОМУ участниците практикуваха различни упражнения, за да се подготвят за взаимодействие с респондентите.

➤ Правила:

Играта се провежда в групи от по 3 души. Всеки от тях избира следните роли: събирач (този, който провежда интервюто), репортер (този, който води записки и управлява диктофона) и жител, който свидетелства, предава спомени, песен и т.н.

Всеки участник има карта с информация за ролята, която ще играе.

- Събирачът: той трябва да представи себе си и проекта. Той също така има списък с въпроси, които да зададе.
- Журналистът: представя себе си и целта и начините на използване на записа. Той/тя показва договора, който го/я упълномощава по закон да използва откъси от неговите/нейните показания.
- Обитателят има някои отговори на зададените въпроси (но те трябва да останат отворени).

Картите показват и душевното състояние, настроението на колекционера, репортера или обитателя.

Например

Колекционерът не се чувства много комфортно, защото свидетелят е забравил за срещата.

Обитателят е гостоприемен, но изобщо не е готов за събиране.

За героя е важно да накара хората да почувстват нещо повече, отколкото да го изрази с думи.

➤ **Цели на упражнението:**

- Упражнявайте се да интервюирате;
- Научете се да се адаптирате към различни ситуации;
- Представете проекта и го обобщете.

➤ **Съвети за учителя:**

Експериментирайте с упражненията, преди да ги направите с групата.

Съветите на Момчил, среднопланински водач в асоциацията БААТ:

"Опитайте се да се представите на общината, в която провеждате интервюта, подчертайте факта, че ще организирате представление за историята на селото за неговите жители. Обяснете, че всички интервюта ще бъдат анонимни. Също така трябва да избягвате трудните въпроси и ако хората отказват да говорят, не трябва да настоявате.

Например в Дряново джамията е била разрушена, за да се построи ново училище, но жителите не искат да говорят за това. Интервюирах една жена в Дряново, която каза: "Не знам къде е било, не искам да говоря за това". Това е като в италианския Южен Тирол, би било погрешно да попиташ направо: "Вие италианци ли сте или австрийци?". Това би могло да застраши присъствието ви на терена. С хората трябва да се общува много бавно.

Модул 2: Събиране на устното наследство

Сега е моментът да интервюирате интервюирания, но преди това отделете малко време, за да си зададете няколко въпроса: "Какво ще се случи с тези записи?" вероятно е първият въпрос, на който трябва да си отговорите.

Всъщност вече трябва да имате доста точна представа за вида на възстановяването, което искате да направите! Това определя правните разпоредби, които ще трябва да спазвате.

След това си задайте въпроса за позата, която да заемете, тъй като тя ще определи механизма на взаимоотношенията в интервюто. Въпросът е да знаете как да поддържате дистанциран поглед, като същевременно проявявате съпричастност, активно слушане и анализ. Тази позиция не е лесна за намиране, но има много инструменти, които могат да ви помогнат.

И накрая, този наръчник няма за цел да обучи читателя да стане етнолог (или каквато и да е друга професия, която използва интервюта), нито да предостави готова рецепта за провеждане на интервю, а да предложи методологическа рамка, която, надяваме се, ще помогне да се избегнат някои грешки и пропуски.

2.1. Етични и деонтологични правила, които трябва да се спазват

Събирането на устни свидетелства не е тривиален въпрос. Нещо повече, тяхното съхранение, използване и разпространение се подчинява на строга и сложна правна рамка, която във Франция се регулира например от Кодекса за културното наследство и/или Кодекса за интелектуалната собственост (CPI), както и от Общия регламент за защита на личните данни (RGPD).

Във всички случаи е наложително да се **сключи договор за прехвърляне на права**, в който да се посочи използването или използването на записите (пример е представен в приложенията).

Уверете се, че всичко, което се казва, се записва, използва и излъчва само със **свободното и информирано съгласие** на интервюирания. Това изисква условията и начините на използване на записа да са му били ясно обяснени.

Освен всички тези правни ограничения е необходимо да се направи етичен анализ на използването на устните свидетелства и неговите последици.

➤ Какви предпазни мерки трябва да се вземат?

- Не забравяйте, че **интервюираният има права**, включително правото на неприкосновеност на личния живот! Свидетелят също е собственик на това, което казва. Думите му трябва да бъдат уважавани в тяхната цялост и предназначение.

- Като интервюиращ имате и права, включително правото на личен живот, което може да бъде отразено в записите.
- Винаги, когато е възможно, трябва да се гарантира **анонимността на интервюираните лица**. В този случай също има правила, които трябва да се спазват!
- Възможно е да **поискате от информаторите да прочетат отново** съдържанието на своите транскрибирани интервюта, за да могат да преценят дали са доволни от това, което са казали, и дали все още са съгласни с използването им. Ако е необходимо, може да се наложи да цензурирате съдържанието на интервюто, ако интервюираният желае това.
- **Никога не откраднете нито дума, нито** скрийте присъствието на диктофона. Информаторът трябва да се съгласи думите му да бъдат записани. Ако той/тя откаже, трябва да се съгласите да проведете интервюто без тази техническа помощ и да бъдете по-внимателни, когато си водите записки.
- Трябва да знаете как да **откажете, да отложите или да преформулирате дума**, която изглежда неуместна (идеология или интимност). Не трябва обаче да оставяме рана след заминаването си и никога не трябва да забравяме, че събуденият спомен може да предизвика емоционално разтоварване.

За повече информация:

- DESCAMPS Florence, 2019, *Archiving memory*, Paris, EHESS Publishing.
- LE DRAOULLEC Ludovic, 2006, " L'utilisation des corpus oraux à des fins culturelles : quels contrats mettre en œuvre ? ", *Bulletin de l'AFAS* [En ligne], 29, URL: <http://journals.openedition.org/afas/622>
- GINOUVÈS Véronique, GRAS Isabelle, 2018, *La diffusion numérique des données en SHS : guide des bonnes pratiques éthiques et juridiques*, Aix en Provence, Presses universitaires de Provence.

Как да се представите?

Когато пристигнете в дома на респондента, не забравяйте да се представите и да му напомните защо сте там. Целта ви е да изградите отношения на доверие с респондента.

Отделете време, за да се представите, да кажете кой сте, откъде идвате и колко време ще останете, и бързо представете проекта в неговата цялост. Представете начините, целите на събирането, както и какво ще се случи с устните материали по **ясен и синтезиран начин**.

Можете предварително да упражните уменията си за представяне. Упражненията в проекта ЕСОНОМУ¹⁵ могат да ви помогнат с публичното говорене.

¹⁵ В следващите страници ще бъдат представени някои упражнения като пример.

Попитайте за разрешение, преди да започнете да записвате (дори ако това вече е било договорено). Посочете накратко защо се прави записът и какво ще се прави със записите. Ако е така, заявете, че записите ще бъдат анонимизирани, и обявете, че в края ще ги помолите да подпишат документ, който ви дава юридическо разрешение да използвате извадки от техните показания.

И накрая, може да ви се струва, че това е здрава логика, но за да се представите добре и да разкажете за себе си, **трябва да спазвате няколко правила за учтивост**: бъдете точни, изключвайте телефона си (или поне не отговаряйте на него), носете дрехи, подходящи за мястото (имайте предвид, че това са и социални маркери), бъдете търпеливи (например не прекъсвайте), бъдете внимателни, благодарете на човека за отделеното време и т.н.

В проекта ЕСОНОМУ интервюта се провеждаха по двойки, като единият задаваше въпросите и провеждаше интервюто, а другият наблюдаваше и си водеше бележки в тетрадката. Ако решите да направите това, и двамата души, разбира се, трябва да се представят. Водещият записки също може да задава въпроси, но внимавайте да не изпуснете воденето на записки.

2.2. Интервюто, заемане на правилната поза

Моментът е настъпил!

Имайте предвид, че богатството на интервюто и свободата на словото зависят до голяма степен от взаимоотношенията, които сте успели да установите с интервюируания. По същия начин, колкото по-ясно са формулирани целите, толкова по-малка е вероятността интервюто да се отклони към други теми. При това положение трябва да сте гъвкави към обратите на речта и паметта. **Проявете съпричастност и ангажираност**, бъдете любопитни (дори измамно наивни) и не се колебайте да проследите и отразите казаното от интервюиращия. От друга страна, не се опитвайте да повдигате всяка тема, да задавате въпроси за всичко. Това може да попречи на протичането на дискусията и да бъде изтощително както за вас, така и за лицето, което интервюирате. Ако нямате време да обхванете всичко или ако забележите някакви пропуски, със сигурност е възможно да се върнете по друго време.

Трябва едновременно да водите интервюто и да останете открити. Накратко, трябва да знаете как да оставите мрежата си, без да прекъснете нишката.

Внимавайте да не правите никакви морални оценки или предубеждения. Трябва също така да внимавате да не вкарвате свои собствени представи в думите на другия човек, трябва да останете възможно най-близо до това, което информаторът се опитва да ви каже.

От друга страна, може да се окаже, че коригирането на отговорите по императивен начин може да се възприеме лошо и да "блокира" интервюто. От друга страна, това не означава, че трябва да останете пасивни по отношение на казаното, можете да поискате разяснения, да подчертаете противоречията или да накарате лицето да постави под съмнение своите представи чрез задаване на въпроси ("Какво ви кара да кажете, че..."; "Защо казвате, че...").

Понякога интервюто прилича на балансиране, при което е трудно да се заеме правилната поза. В етнологията говорим за "договаряне на мястото ви в полето". Това договаряне изисква да анализирате мястото, отредено ви от интервюиращите, за да намерите правилната позиция.

➤ Някои практически съвети

- Ако е възможно, съветваме ви да проведете няколко интервюта с едно и също лице, разпределени на няколко пъти. Това ще ви помогне да установите отношения на доверие и познанство.
- Не съществува идеална продължителност на интервюто (тя зависи от интервюируания), но изглежда за предпочитане да не надхвърля 1 час и 30 минути. Във всеки случай планирайте достатъчно голям времеви интервал, в случай че интервюто се проточи. Често се случва в края интервюируаният да забрави диктофона и езиците да се развързват.
- Избягвайте да се намесвате в записа, като казвате постоянно "да", "добре", "сигурно" или прочиствате гърлото си, докато другият човек говори. Печелете невербалната комуникация, можете да кимнете, да покажете, че сте изненадани и т.н., но повече с изражение на лицето, отколкото с думи.
- Интервюто не е нито въпросник, нито дискусия! Внимавайте да не бъдете прекалено представителни, нито да използвате прекалено техническа или ерудирана лексика. Останете естествени, но избягвайте оценъчни или насочващи въпроси и затворени въпроси, които водят до изброяване. Не забравяйте да отскачате при отговори, които изискват обяснения и които ще позволят на интервюиращия да изясни мислите си.
- Управлявайте мълчанието. Те не са непременно досадни (понякога карат събеседника ви да изясни мислите си), можете да поддържате връзката чрез жестове, за да се върнете към друга тема.
- Възможно е да се провеждат и групови интервюта. В този случай адаптирайте въпросите си.

➤ Възможни блокажи в зависимост от случая и някои начини за тяхното заобикаляне

Всеки опит на терен е изпълнен с трудности. Всеки от тях разкрива нещо за контекста, в който се намирате.

- **Мълчаливи хора.** В този случай може да е интересно да се използват документи на трети страни (снимки, карти, архивни документи, предмети...), за да се разгадае речта.
- **Хора, които ще ви кажат, че не са достатъчно квалифицирани** и че трябва да попитате този или онзи местен учен. В този случай можете отново да обясните проекта си: не става дума за събиране на научен дискурс по конкретна тема, а по-скоро за събиране на различни гледни точки, спомени и житейски истории. В

последните два случая не настоявайте, ако има реален отказ от интервюто. Вместо това се опитайте да анализирате причините.

- **Хората, които говорят твърде много.** Някои хора се затрудняват да синтезират и да навлизат в големи подробности. Интервюто се проточва и виждате, че работата по транскрипцията става все по-гаргантюанска... В този случай е препоръчително умело да "преформулирате" интервюто. Можете да отскочите от това, което казва интервюиращият, за да го поканите да се съсредоточи отново върху темата ("Когато ми разказвате за детството си във фермата, това ми напомня за един въпрос, който исках да ви задам...").
- **Хора с големи познания по темата, които** се затрудняват да дадат личен отчет (те са в позицията на учител, а вие сте ученик). В този случай използването на документи от трети страни може да послужи и за пренасочване на интервюто към личните спомени и преживявания на интервюирания.

2.3. Наблюдавайте и слушайте. Обръщане на внимание на случващото се извън екрана.

Активно слушане

Трябва да внимавате какво се случва във връзката и в общуването. Бъдете добър слушател! Винаги по недиректен начин отразявайте това, което човекът ви казва, постепенно се опитвайте да получите повече подробности (дати, имена на места и хора и т.н.) и искайте разяснения, когато термините, които той или тя използва, ви се струват неясни или когато не сте запознати с тях.

Наблюдение и дневник

Присъствието на диктофон не ви освобождава от задължението да си водите бележки. Дневникът ви позволява да записвате наблюденията си по време и след интервюто. Воденето на записки не е равносилно на дословното записване на казаното. Използвайте съкращения, синтактични съкращения и символи..., които ще ви позволят да действате по-бързо и да следвате темпото на интервюирания!

Интересът към него се състои и в описанието на местата, на които се намирате, но също така и в личните ви чувства, отношението на интервюирания, елементите, които са ви направили най-силно впечатление, възможните трудности (материални, технически, при обсъждането), разговорите, които са се провели *извън протокола*, и т.н.

Всички тези елементи не са тривиални! Те предоставят информация за условията на реколтата, която може да не се появи в записите. Всички тези индикации за жестове, емоции, синусоиди и трудности в речта съставляват метадискурса, който често се оказва също толкова богат и важен, колкото и дадените отговори.

➤ Няколко съвета

- На лявата страница на дневника можете да дадете практическа информация (кой е интервюираният, къде, как и кога). На дясната страница - вашите наблюдения и лични въпроси;
- Уверете се, че можете да ги прочетете отново;
- Бъдете внимателни и фокусирани, за да уловите същността;
- Усъвършенствайте способността си да синтезирате и да си водите бележки.

В края на интервюто благодарете на хората, които са ви отделили време, и си уговорете среща с тях за изложбата или за друго събитие. Уверете се, че сте подписали договора за представяне.



Скици от дневника на Лина Гуардиола, участник в резиденцията в италианския Южен Тирол (май 2022 г.).

След интервюто

Непосредствено след интервюто: двойката записва впечатленията си на място. Бележките се препрочитат. Обсъдете интервюто помежду си:

- Какви теми бяха обсъдени?
- Вашето лично усещане: чувство, зрение, слух...
- Отношението на интервюирания: Спокойствие? Смутен? Ядосан? Имаше ли емоционални моменти? Език на тялото? Говореше ли той/тя бързо? Или бавно?
- Кои елементи ви впечатлиха най-много?
- Срегнахте ли някакви трудности (материални, технически, по време на дискусията)?

След края на интервюто не забравяйте да **изтеглите записа** на компютър и да преименувате звуковата следа.

След това можете да продължите с **транскрипцията!**



Снимката е направена по време на резиденцията в България, юни 2021 г.

Модул 3: Обработка на устния материал

След като устните корпуси (материали) са събрани, възниква въпросът за техния анализ. Обработката трябва да позволи появата на общи теми, допълващи се виждания и забележителни изрази.

3.1. Някои инструменти за транскрибиране

Досадно, но не по-малко важно упражнение, транскрипцията се състои в записване дума по дума на всичко, казано от вас и вашия интервюиран по време на интервюто. Добре преписаното интервю е такова, което улавя нюансите, тоновете и сложността на изреченото слово.

Всяка дума трябва да бъде преписана, нито една не трябва да се заменя с друга или да се добавя. Забавяния (използване на "..."), протакане, нечетливи думи, въздишки, мълчание, речеви модели: "ъ", "добре".

Също така номерирайте въпросите и отговорите си в стенограмата (Q1, R1, Q2, R2...) и съответното време на аудиокасетата.

Връщайки се към стенограмата или аудиозаписа, можете да направите хронологично обобщение.

Въпреки това транскрипцията (колкото и необходима да е тя) предлага само частично възстановяване на интервюто, лишено от богатството на устността.

Гледката на Рафаел, режисьор в Cie du Théâtre des Chemins

"Нашият основен принцип е, че това слово не се трансформира, а се възстановява такова, каквото е. Това е много важно. Така че записването ѝ беше много сложно, защото беше пълна със синтактични грешки [...] Затова не обичам да я записвам. За мен е много по-интересно да го предадеш устно, защото го предаваш по възможно най-суровия начин. След това, разбира се, има редактиране, подбор на думите. Но тези избори наистина започват от мястото, където се намирате, то е, което диктува".

3.2. Какво представляват хронотематичните обобщения?

Хронотопичното резюме представлява списък по теми на различните теми, обсъждани от свидетеля по време на разпита, с посочване на продължителността и съответните записи в аудиокасетата.

Няколко съвета:

- Времето на транскрипцията е и времето на препрочитане на теренния дневник;
- Винаги използвайте една и съща таблица и не я променяйте (или я адаптирайте, но я запазете еднаква за всички интервюта).



Участниците в проекта ЕСОНОМУ са по средата на сесия за преписване на интервюта (България, 2021 г. и Италия, 2022 г.).

3.3. Как да проверим резултатите и да изберем свидетелствата?

След като сте събрали и препрочели събраната информация и наблюденията, подредили сте ги и сте ги класифицирали в хронологичните обобщения, следващата стъпка е да обедините всички данни. За да направите това, обърнете внимание на информацията, свързана с първоначалните въпроси, и потърсете повторения или точки на разминаване по сходни теми. Не се колебайте да напишете резюмета на казаното. Въпреки че това не е социологическо проучване, може да е интересно да се направи кръстосана проверка на събраната информация по определени критерии, които смятате за уместни (възраст, социално-културен произход, професионална дейност и т.н.). Това ще ви предостави елементи за анализ.

Например в проекта ЕСОНОМУ участниците изградиха пешеходното шоу от думите на жителите, които бяха в съответствие с първоначалните им теми, в този случай: водата, планината, животът в долината, вчера и днес, напускането на селските райони, завръщането към земята, песни, легенди, приказки, бъдещето. Изборът на тези различни теми се определяше от значението им в живота на жителите на изследваните територии (Ардеш, българските Родопи и италианския Южен Тирол). В крайна сметка темите бяха подбрани според резонанса им с местата, които преминават по време на пешеходното шоу. По този начин дадена гледна точка може да бъде използвана за мобилизиране на свидетелства за ландшафта, селското стопанство, близостта на реката, за да се говори за водата и т.н. Играта с пространството и околната среда е безкрайна.

Модул 4. Оценяване и предаване

След като тези житейски истории са събрани и анализирани, възниква въпросът за тяхното посредничество. Имате на разположение различни възможности: след кратко представяне ще се върнем подробно към концепцията за посредничество под формата на разходка на самата група. Въпреки това ще настояваме за интереса и условията за мобилизиране на външни артистични умения, ако не разполагате с такива. Накратко, не всеки е художник!

4.1. Какво да правим със събрания устен корпус?

В допълнение към художествените реконструкции, представени на следващите страници, има различни начини за използване на събрания устен корпус. Музеи, фондации, изследователски лаборатории в областта на антропологията или лингвистиката, както и много организации предоставят своите звукови архиви на разположение на обществеността. Ето няколко примера за колекции и онлайн звукови архиви (списъкът не е изчерпателен):

- Междурегионални бази данни за устно наследство. Тези бази данни съдържат голям брой регионални звукови колекции, които са предварително документирани и каталогизирани.

<http://patrimoine-oral.org/>

- *INFRASONS* - цифрова платформа, разработена от AMTA (Agence des Musiques des Territoires d'Auvergne) и CMTRA (Centre des Musiques Traditionnelles Rhône-Alpes). Това е съвместен проект, който има за цел да разпространи звуковото наследство в региона Оверн-Рона-Алпи под формата на интерактивна карта, позволяваща на всеки да публикува своите звукови архиви.

<https://www.infrasons.org/cartographie/>

- Звуковата библиотека на Медитеранския дом на науките за човека (MMSH)

<http://phonotheque.mmsh.huma-num.fr/>

- Порталът за устно наследство - колективен каталог на звукови и аудиовизуални архиви за устни традиции, публикуван от Федерацията на асоциациите за традиционна музика и танци в партньорство с Националната библиотека на Франция.

<http://stq4s52k.es-02.live-paas.net/>

Друга алтернатива е да се публикуват събраните житейски истории в текстова форма (антологични извадки, цитати или публикации на пълни интервюта).

4.2. Изграждане на маршрут за посредничество в областта на културното наследство

Хората възприемат пространството не като *карта*, а като *пътуване*¹⁶. Тъй като всяко пространство е преди всичко място, което се живее и практикува, подходът, който предлагаме, ни приканва да преосмислим пейзажите според тяхното субективно значение, както чувствително, така и повествователно.

Имайте предвид, че пейзажът винаги е свързан с наблюдателя

Въз основа на вашия корпус от интервюта и извършеното сортиране и анализ трябва да можете да идентифицирате места (места на паметта, места на живота и т.н.), които са били очевидни в думите на вашите интервюирани или които са предизвикали определени емоции.

Практически упражнения

➤ Направете карта на маршрута

Като използвате карта, намерете местата, споменати от жителите по време на интервюта. Дайте цветна точка за всяка емоция (тъга, носталгия, радост и т.н.), предизвикана от тези места. Целта е да се създаде чувствителна карта въз основа на събраните интервюта.

Наблюдавате ли сходства или различия в пространствените представи? Какво свързва интервюираните хора с местата, с които се сблъскват ежедневно?

Поинтересувайте се от типологията на тези места (природни? културно наследство? културни? работни места? и т.н.) и ги класифицирайте.

Когато е възможно, посетете тези места. Наблюдавайте околната среда и записвайте на картата различните пространства и елементи, през които преминавате (поток, човешка постройка, хралупа и др.). Направете опис на наследството (природно или архитектурно) и опишете пейзажа и впечатленията си в тетрадка.

На базата на тези описания определете местата за спиране и прекъсване, прочетете сценария на глас и се уверете, че текстът резонира с пейзажа. Тук се проявява вашата способност да чувствате, да споделяте и да създавате.

16 CERTEAU de Michel, 1990, *L'invention du quotidien*, Т. 1 "Arts de faire", Paris, Gallimard. PEREC Georges, 1974, *Espèces d'espaces*, Paris, Galilée.

Външният вид на еньовчето

Това, което ни се струва важно, е, че маршрутът не трябва да се начертава само в края, а с течение на времето, така че да има обратна връзка между това, което търсим от жителите, и това, което ще бъде разсъждението, когато видим пейзажа пред нас.

➤ Създаване на маршрут за медиация: задаване на правилните въпроси

Преди да се изгради маршрутът, е важно да се разбере **връзката между обществеността и пейзажа**.

Пейзаж ли е това:

- "изненада" (ако публиката не познава това място)
- известен (обществеността е свикнала да го посещава)
- конструирана и невидима (общественост, която я оформя и забравя).
- интимен (малко посещаван, дори "таен" пейзаж).
- публичен (много зает)
- натоварени с индивидуална история (публиката има индивидуални спомени).
- натоварени с колективна история (публиката има колективна памет).

Бележка: Помислете за посрещането на публиката, за информацията относно сигурността и за хода на разходката.

Важно е също така да се зададат правилните въпроси относно пригодността на маршрута за обществеността

Физически и технически капацитет на групата (участват ли малки деца или възрастни хора?) Броят на километрите? Продължителност на маршрута? Време на тръгване и пристигане? Размер на групата (колко души)? Броят на почивките? Разнообразието на маршрута по отношение на атмосферата и пейзажите (изцяло природни, по-жилищни части?) Формата на маршрута: примка или не? Определяне на частни и обществени места? Пресичаме ли чувствителни или защитени зони? Възможни опасности и др.

Съвети на Момчил

"За мен най-важното е да знам коя публика ще дойде, да определя интереса, продължителността, трудността. Ако има деца, цикълът трябва да е по-кратък, докато за по-възрастните хора не трябва да е прекалено сложен или спортен. Не забравяйте да обявите нивото на ходене, разликата в надморската височина и т.н."

4.1. Проектиране на пешеходно шоу: 3 съвета от Гентиан и Рафаел от компанията Théâtre des Chemins

1. **Напишете увод, за да представите разходката** (приветствайте публиката, представете местата в техния исторически и географски контекст, обяснете подхода и използваните методи и т.н.). Този момент определя настроението на разходката, затова трябва да бъде внимателно подготвен.

2. **Начертайте маршрута на разходката, като посочите:**

- Точките на пристигане и заминаване на групата и часа на представлението;
- Определете мястото на излагане на слънце (сянка, място на слънце);
- Разпределението на групата (направете кръгове, за да ги представите); са хората: Подредени ли са / в полукръг / на етажи / подредени / разпръснати? Разпределението на художниците (направете кръстове);
- Обърнете внимание на разстоянията: разстоянието между хората в публиката, с артистите, с местата;
- Идентифицирайте и представете елементите на пейзажа, които са забележителни или на които искате да обърнете внимание.

3. **Позата на слушане и отношение към пейзажите**

- Помислете за предлагане на оригинална поза: седнала, изправена, легнала, движеща се, със затворени очи и т.н. Посочете местата, които правят тези пози възможни. Запитайте се: *Как можем да накараме хората да заемат тези пози?*
- Представете си и опишете взаимоотношенията си с другите (зрители и артисти): (усещане за близост, възможност за изслушване и др.)
- Опишете усещанията си във връзка с пространството: удобство на позата, състояние на умора, слънчева светлина, елементите, които се наблюдават или могат да бъдат усетени.

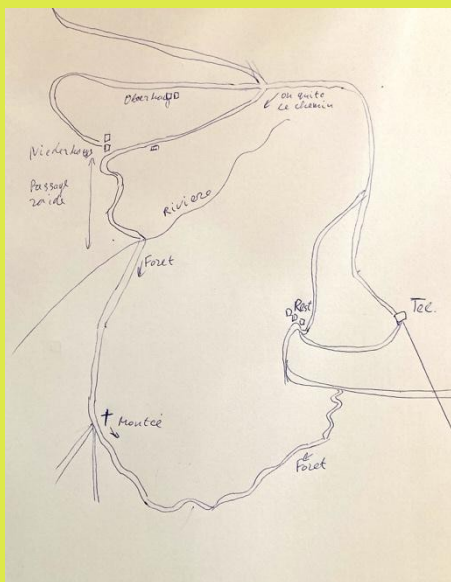
РАЗХОДКА EXPLORE ПРИТЕЖАВАЙТЕ ГО ПРОЕКТ

ДА СИ ПРЕДСТАВИМ КОЛЕКТИВНО

Снимка, направена по време на изложбената разходка във Върнън, юни 2021 г.



Рисунка на маршрута на изложбената разходка във Вернон (Ардеш), 2021 г.



Чертеж на маршрута на шоу-разходката в Сан Мартин (италиански Южен Тирол), 2022 г.



Генерална репетиция на шоуто в Сан Мартин (италиански Южен Тирол), 6 май 2022 г.

За да се направи етап на устния корпус...

Някои практически упражнения, проведени в рамките на ЕСОНОМУ

В рамките на проекта ЕСОНОМУ участниците бяха разделени на 3 семинара, всеки от които имаше за цел да експериментира с оригинални форми на обществено ориентиране.

**Постарахме се да възпроизведем възможно най-добре семинарите, проведени по време на обучението, но тъй като те са практически упражнения за тялото, включващи взаимодействие между участниците, е трудно да ги препишем точно в писмен вид.*

Работилница 1: Упражнение по писане и ролева игра за запознаване с изпълнението на живо

Работилница 1 беше водена от Рафаел Фор, директор на компанията Théâtre des Chemins. Ето няколко примера за упражнения, които той предложи на участниците в проекта ЕСОНОМУ, за да ги обучи да говорят публично на открито (по горските пътеки, край поток, на планински връх и т.н.)



1/ Упражняване на умения

Това упражнение ни позволява да се опознаем, докато работим върху уменията и гласа си на открито.

➤ Правила:

Всички участници застават в кръг. Определя се един човек, който да назове друг участник с първото му име. Той или тя трябва да си представи, че човекът е далеч, в другия край на долината. Това включва пренасяне на гласа, артикулиране и придружаване на гласа с очи.

Например: "Ho ho Kevin! " Лицето, което е повикано, трябва да отговори, като постави ръцете си зад ушите: "Аз съм тук! Дватамата участници от двете страни на викания отговарят, като поставят ръцете си зад ушите: "Ние също сме тук! След това повиканият на свой ред се обажда на някого в кръга и така нататък...

Това упражнение може да се направи по двойки. Първият участник казва: "Чуваш ли ме?", а човекът отсреща отговаря: "Да, чувам те" или "Как си днес?", "Не, не съм...".

Между всеки въпрос/отговор двамата участници правят по 3 крачки назад, като всеки път приемат различна емоция (раздразнение, ентузиазъм, гняв и т.н.).

➤ Цели на упражнението:

- Упражнявайте се да четете на глас на публично място (глас, контакт с очите, намерение...)
- Да се развие взаимопознанието на участниците в групата.
- Улесняване на говоренето
- Бъдете точни в обръщението си и придружавайте гласа си с поглед.

2/ Упражнение за визуализация

➤ Правила:

Участниците се събират по двойки. Всеки разказва кратка история (спомен, анекдот) от миналото. Слушателят може да задава въпроси и да иска повече подробности, ако е необходимо. Когато всеки човек разкаже своята история, един от двамата обучавани разказва на цялата група какво е било казано, като използва първо лице ("аз") и се опитва да направи историята своя собствена. Упражнението продължава, докато всички участници не се изкажат.

➤ Цели на упражнението:

- Упражнявайте се да поемате отговорност за историята на друг човек и да приемате неговата гледна точка.
- Възстановяване на историята на живота върно и ясно

➤ Съвет:

Книжката за сборника вероятно ще улесни това възприемане на историята.



Семинар 2: пеене

Този семинар е замислен и воден от Феня Абрахам (актриса, певица и музикант) и Фредерик (цигулар и учител по музика). Всички семинари започват с **дихателни упражнения, както и със загревка на тялото и гласа.**

Дишането е в основата на всяка реч и пеене. Упражненията, предложени от Феня и вдъхновени от йога, позволяват на участниците да осъзнаят значението на дишането за пеенето.

➤ Целта на тези упражнения е:

- Заемете правилна стойка на тялото;
- Откриване на различните дихателни пространства (гръден кош, гръдна клетка, диафрагма).

Пример за упражнение: "ръководството"

Участниците застават по двойки. Единият от тях влиза в ролята на кукла, а другият трябва да насочва и направлява движенията ѝ.

➤ Цел на упражнението:

- Това упражнение ви позволява да се отпуснете и да работите върху чувствата на тялото си, за да влезете в кондиция преди пеенето.

Тълкуване на традиционни песни на няколко езика

За да даде възможност на участниците да пеят на езици, които не владеят (български, френски, окситански, южнотиролски диалект), Fenya се вдъхновява от подхода на Гротовски към театъра, основан на вокална и физическа имитация. Този подход на "правене" приканва участниците да се освободят от мислите си и да се закотвят физически в песните чрез миметично повторение.

Погледът на Феня

"Музиката има много силен емоционален и възпоменателен заряд! Подобно на миризмите, тя ни позволява да преживеем и да си върнем много силни

Гледната точка на Марин, участник в семинара по пеене (май 2022 г.)

"Проектът ми позволи да надскоча себе си и да преодолея срамежливостта си. Казвам си, че след като успях да пея на тиролски/български/окитански пред непознати, съм способна на всякакви постановки в бъдещата си работа като екскурзовод и погледите на другите вече не ме впечатляват!"
Участник в проекта в италианския Южен Тирол (май 2022 г.)
записан за професионална степен "екскурзовод-лектор"

Така, след обсъждане на превода и произношението и слушане на оригиналните откъси, участниците трябва да възпроизведат песните според собствената си фонетична интерпретация.

➤ **Цели:**

- Да накара участниците да осъзнаят какъв е техният глас и да ги научи как да го променят;
- Познайте обхвата си;
- Вслушвайте се един в друг, за да коригирате гласа си;
- Усвояване на вокални техники и умения по отношение на мелодиите и ритъма;

Гледната точка на Томас, участник в семинара по пеене (май-юни 2021 г.)

"Присъединих се към певческата група. Семинарите започваха с четене на текст. Това, което ми хареса, беше, че изпълнявахме песни на окситански език... Когато отидеш на разходка, осъзнаваш, че е много интензивно, когато пееш, когато хората те чуват. Това е музика, която са слушали, когато са били млади. Мисля си за кмета на Саблиер, когото интервюирахме, че това е музика, която е слушал на събори, когато е бил млад. И тя наистина е била много силна. Особено бурето. Старите хора си спомнят. Разходките са момент на споделяне.

- Постигнете увереност в себе си и в групата, укрепете сплотеността на групата и екипния дух.

Семинар 3: Разчитане на пейзажа

Този уъркшоп е замислен и ръководен от Гентиан Десо (ландшафтен дизайнер) в сътрудничество с Момчил Дамянов (среднопланински водач) и Орели Пере (историк и конферентен водач) по време на резиденциите през 2020 и 2021 г.

Работилницата за четене има 3 измерения:

- чувствително четене (чувства, допир, атмосфера), т.е. трябва да се отнася до четене на близката и осезаема среда (земята, по която ходим, водата, която чуваме и докосваме, и т.н.).
 - по-съзерцателен и глобален прочит на пейзажа (например от панорамна гледка).
 - интерпретативен прочит, който позволява да се обясни това, което не е видимо (човешка дейност, социологически профил на жителите) и което въпреки това оставя следи в пейзажа.
- По време на семинара се предлагат различни упражнения за изследване на тези различни измерения на ландшафта. Участниците трябва да почерпят вдъхновение от тези изследвания, за да направят предложение за обществеността.

1/ Сляпата гъсеница

Идеята е да се намери място, от което има панорамна гледка (например белведере). Само преди да стигнете до мястото, помолете учениците да се разделят на групи по двама. Единият от тях си затваря очите, а другият го води. Последният трябва да опише пейзажа, който вижда, на партньора си. След като приключи, другият участник отваря очите си и сравнява пейзажа, който вижда, с този, който си е представял.

➤ **Цели на упражнението:**

- Описване на пейзаж;
- Сравнете две изображения на пейзажа;
- Умения за наблюдение.

Различно отношение към пейзажите в зависимост от това откъде идвате: гледната точка на Momtchill

"В България, Франция и Италия отношението към пейзажите и наследството не е еднакво. В България старите села са малко запазени, хората предпочитат да строят нови. Това, което се цени, е модерността! С

2/ Игра с удари с молив

- **Материали:** 3 листа (минимум) хартия за рисуване, молив; дъска, щипка за рисуване (или друго средство за закрепване)

Всеки от участниците трябва да представи пейзажа. На първия лист с 15 щриха с молив, на втория лист с 10 щриха с молив и накрая на третия лист с 5 щриха с молив.

➤ **Цели на упражнението:**

- Наблюдавайте и анализирайте пейзаж;
- Сортиране на информация и обобщаване на данни;
- Изследвайте различни форми на разказване на истории, за да покажете света.



3/ Игра с рамки

- **Материали:** А-рамка.

Като получат рамка, участниците трябва да изберат ъгъл от пейзажа и да обяснят защо. Това упражнение може да се повтори по време на изложбата, като туристите могат да бъдат насърчавани да дойдат и да погледнат в рамката.

➤ **Цели на упражнението:**

- Анализирайте пейзажа;
- Обяснете и защитете своя избор;
- Да се даде възможност за изследване на игрови форми за представяне на обект, места, хора и истории.



Гледката на Орели към разходката за разказване на истории

"Хората, които участваха в шоуто, бяха предимно местни жители. Те преоткриха историята на своето село и се забавляваха, някои казаха "да, вярно е, казвали са ми го, но не помня". Интересувах ги по един различен начин. А също така сваля праха от

4.1. Няколко ключа към използването на артисти

Както вече беше посочено на предишните страници, амбицията на този наръчник не е да обучи читателите да станат художници, етнологзи или архивисти!

Целта е по-скоро да се насърчи развитието на по-тясно сътрудничество и партньорство между различните практикуващи и посредници в областта на устното наследство, като се споделя убеждението, че именно чрез премахване на бариерите между нашите професионални области ще успеем да установим диалог между нашите подходи и да се отворим към многообразието от техники и гледни точки.

Ето защо, доколкото е възможно и когато е необходимо, е препоръчително да се обърнем към фирми и творчески колективи още в самото начало на проекта (няколко примера са посочени в раздела "Рамкови елементи", но има много творчески колективи, които прилагат документален подход и подход на участие, основан на събирането на житейски истории от жителите). В този случай финансирането е важен параметър. Съществуват няколко начина за получаване на помощи и субсидии: можете да се свържете с местните власти, да се опитате да отговорите на покана за проекти¹⁷.

➤ Някои съвети за писане на файл или спецификации

- Обяснете точно целите си и интереса на проекта за обществеността и съответната територия;
- Целевата аудитория и бенефициентите на проекта. Към кого е насочена творбата? Местни жители, туристи, ученици и др;
- Опишете местното местоположение на проекта;
- Определяне на предварителен бюджет, финансов план и предварителен график.

¹⁷ Например в региона Оверн-Рона-Алпи поканата за представяне на проекти "Спомени за 20-ти и 21-ви век в региона Оверн-Рона-Алпи" се публикува всяка година от региона и Регионалната дирекция по въпросите на културата (DRAC): <https://www.auvergnerrhonealpes.fr/aide/5/289-realiser-des-actions-culturelles-artistiques-ou-patrimoniales-a-vocation-memorielle-et-scientifique-culture-patrimoine.htm>

4.2. Значението на комуникацията при оценяването

Веднага след като проектът бъде замислен, създайте списък с имейли и добавете в него всички хора, с които се свързвате (име, фамилия, данни за контакт, функция, участие в проекта). Този списък трябва да включва избрани длъжностни лица, местни власти, местни сдружения и, разбира се, жителите, които са ви поверили думите си. След като създадете пощенския списък, използвайте го, за да разпространите датата и мястото на разходката. Можете да използвате и социалните мрежи. Всички средства са подходящи за информиране за проекта, използвайте въображението си! Можете да създадете плакат, листовки, уебсайт или дори да направите тийзър, за да представите събитието.

La Cie du Théâtre des Chemins présente

Nos mondes insoupçonnés

Paroles en balade

Sur le parcours : restitution de souvenirs, d'anecdotes, de témoignages d'habitants : chant, conte, poésie et musique inspirés de ce collectage.

22 mai & 12 juin à Vernon à 14h30
23 mai & 13 juin à Sablières à 14h30

Nos mondes insoupçonnés Balades spectacles

Vernon
Les samedis 22 mai et 12 juin 2021
Départ 14H30 - Rdv au Parking de la mairie

Sablières
Les dimanches 23 mai et 13 juin 2021
Départ 14H30 - Rdv au camping de Sablière (Camping la Drobie)

Inscription obligatoire par mail, par téléphone ou par SMS du 17 au 21 mai / du 07 au 11 juin
Vernon : 06 30 82 94 85 - durandmarina@orange.fr
Sablières : 06 43 44 90 17 - sylben07@gmail.com

Ouvert au public sous réserve de l'évolution des conditions sanitaires. Organisation dans le respect des gestes, barrières et des recommandations en vigueur.

Gratuit

Nos mondes insoupçonnés est une création partagée à l'initiative de la Cie du Théâtre des Chemins, elle restitue des paroles collectées en janvier et février auprès des habitants des vallées Beaune/Drobie, en impliquant des jeunes français et bulgares, passionnés par la valorisation du patrimoine oral. Cette sortie de résidence sous forme de balades spectacles est une des actions du projet ECOHOMY financé par Erasmus +

Les partenaires du projet :
BAAT (Bulgarian Association for Alternative Tourism's) est une association bulgare qui agit dans le domaine de la valorisation du patrimoine.
Le CERMOSEM est une antenne de l'Université Grenoble Alpes en Ardèche spécialisée dans le domaine de la formation et de la recherche sur les patrimoines.

Remerciements à la commune de Vernon, de Sablières, à l'association Sablières.com, à l'Office de tourisme Cévennes d'Ardèche, et la communauté de communes du Pays Beaune Drobie.

Logos: ECOHOMY, BAAT, Cermosem, Collège pour le développement durable, UGA, Région Auvergne-Rhône-Alpes, Département de l'Ardèche, Communauté de communes du Pays Beaune Drobie.

Плакат, обявяващ пътуването в шоуто във Франция, Cie du Théâtre des Chemins, май-юни 2021 г.



Плакати, обявяващи пътуването в италианския Южен Тирол, Cie du Théâtre des Chemins, май 2022 г.

Няколко думи в заключение...

Настоящата наръчник има за цел да бъде педагогическо ръководство, което ще помогне да се лансират някои идеи и методи за взаимодействието между различните възгледи и употреби на устното наследство. Проектът, на който тя се основава, ЕКОНОМУ, е част от този процес, който се стреми да превърне устните източници в ресурси за територията.

Оценяване на топографските спомени, взаимоотношенията с обитаваното пространство и пейзажите (особено планинските), какъв е приносът към територията?

Проектът ЕКОНОМУ беше осъществен в три различни области, но и трите имаха някои общи черти: селски райони, характеризиращи се с напускането на младите хора, и райони, разположени в средата на планините. Прилаганите подходи включваха наблюдение, изслушване, забелязване на детайлите на околната среда и интерес към неща, които преди това са оставали незабелязани или които на пръв поглед биха могли да изглеждат банални или обикновени. Да се разглеждат тези пейзажи с позната странност, да се разпитват хората, които живеят там, за техния опит с мястото, да се връщаме назад във времето през пространството, да се кръстосват гледните точки на едни и други - всичко това допринася за по-доброто познаване на пространствата, независимо дали са познати или по-далечни. Ето защо проектът представлява и призив да се пътува и посещава по различен начин.

"Фактът, че към него прибавяме човешки опит, истории и **по-близко познаване на местата и хората**. И така, това придава по-голяма стойност на нещата и прави всичко по-въълнуващо и силно. И е вярно, че това променя всичко. Сега ще пътувам по различен начин.

Участник в резиденция в България (юли 2021 г.)

Освен това проектът ни приканва да се замислим за интимния контакт с околната среда, който носи ходенето, и за емоциите, които предизвикват пейзажите. Пътят, маршрутът е конструкция, която материализира връзката и диалога между пейзажите и живите същества. Тя е връзката, която продължава да съществува между непосредствената среда и външния свят, която насърчава обмяна и срещите. Ако е добре проектиран, той ни позволява да пресичаме тези "близки" места на наследството, като неподвижни ориентири в пространството, способни да служат като семафори (Pomian, 1990), вместилища на колективни спомени, за да ги направят трайни (Halbwachs, 1925). В това отношение изследването на ландшафта (De la Soudière, 2019) събужда особена привързаност, колкото и да поставя под въпрос създаването на територии, идентичности и форми на местно закрепване. За публиката, независимо дали е местна или не, този подход улеснява усвояването на пространството и по-доброто разбиране на субективностите и гледните точки.

Приносът на проекта към практиката на планинското водачество: гледната точка на Момчил

"В практиката си на среднопланински водач разказвам на туристите и това, което съм чул от овчаря или от хората в селото. Проектът ме насърчи не само да цитирам тези думи, но и да ги инсценирам, да добавям интонации, да намеря подходящото място, където да ги кажа. Но това е подход, който имам от дълго време.

За мен проектът е особено полезен за младите водачи, които обучаваме в БААТ. В България те смятат, че всичко се крие в практиката на планината и че работата е само да показваш пътя. Казвам им: "Чакайте, ако това е само да показвате пътя, един GPS може да го направи по-добре от вас! За тях е важно да разберат как могат да опишат и разкажат историята: да снишат гласа си, да отидат на среща с жителите и да им задават въпроси, да вложат емоция в информацията, която дават!"

Поглед на Пиер-Антоан Ландел към проекта

"За мен основният принос на това обучение за екскурзоводи е в позата, преди всичко физическата, която идва от театъра, дишането, отдалечаването от обекта. Но също така и цялата поза по отношение на запаса от материали, които те трябва да използват, за да изградят своето посещение. Те трябва да се дистанцират достатъчно, за да подчертаят същественото, най-ценното. Този тип обучение им носи това измерение, както физическо, така и размисъл за това какво прави наследството. Когато вземем обект като устното наследство, това трябва да им помогне да се замислят какво прави наследството и как то се предава.

Библиография и ресурси

BORTOLOTTI Chiara, "The Trouble with Intangible Cultural Heritage" (Проблемите с нематериалното културно наследство), *Terrain* [Online], Intangible Cultural Heritage, Резюме,

DE LA SOUDIERE Martin, 2019, *Surveying the landscape: poets, geographers and mountain people*, Anamosa, Paris.

DESCAMPS Florence, 2019, *Archiving memory*, Paris, EHESS Publishing.

FABRE Daniel (ed.), 2013, *Émotions patrimoniales*, Paris, Maison des sciences de l'homme.

GRANGE Daniel, POULOT Dominique (dir.), 1997, *L'esprit des lieux. Le patrimoine et la cité*, Presses Universitaires de Grenoble.

GRAVARI-BARBAS Maria, 2005, *Introduction générale* In: B: *Habiter le patrimoine: Enjeux, approches, vécu* [en ligne], Rennes, Presses universitaires de Rennes

HOTTIN Christian, VOISENAT Claudie (dir.), 2016, *Le tournant patrimonial. Mutations contemporaines des métiers du patrimoine*, Maison des Sciences de l'Homme, coll. "Cahiers d'ethnologie de la France", Париж.

LANDEL Pierre-Antoine, SENIL Nicolas, 2009, "Patrimoine et territoire, les nouvelles ressources du développement", *Développement durable et territoires*, Dossier 12 [On line] <https://journals.openedition.org/developpementdurable/7563#quotation>

НОРА Пиер, 1992, *Les Lieux de mémoire*, Париж, Gallimard.

POULOT Dominique (dir.), 2000, *Patrimoine et modernité*, Paris, l'Harmattan,
- 2015 г., "Казахте ли селско наследство?", *Pour*, 2 (№ 226), стр. 39-47.

RAUTENBERG Michel, 2006 г., "La valorisation culturelle des mémoires de l'immigration : l'exemple de la région Rhône-Alpes", *Hommes & migrations*, Musée de l'histoire de l'immigration, pp.119-128.

RICOEUR Paul, 2000, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Éditions du Seuil.

TIBERGHIE Gilles A., 2020, *Le paysage est une traversée*, Parenthèses.

ТОДОРОВ Цветан, 2004, *Les abus de la mémoire*, Paris, Arléa.

ЮНЕСКО, 2001 г. "Всеобща декларация на ЮНЕСКО за културното многообразие", Париж. Достъпно онлайн на адрес <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>

- 2003 г. "Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство", Париж. Достъпно онлайн на адрес <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf>

Приложения

Лечение на орални архиви

За да ви помогнем, ще дадем пример за таблица

Фамилия/първо име на изследователя	Фамилия/първо име на интервюирания	Биографична информация (възраст, професия и др.)	Заглавие на интервюто	номер на файла	Дата	Местоположение	Продължителност	Брой последователности
Фани Уриен	Desveaux Gentian	озеленител	"Разходката по време на изложба като инструмент за ландшафтните дизайнери".	Wav240	10.02.2022	Cermosem Mirabel (Ардеш)	1h23	9

Хронотематично обобщение

Последователност	Продължителност	Тема	Анализ на времевата линия	Споменати лица	Споменати места
1					
2					
3					
4					

5					
---	--	--	--	--	--

Пример за договор за комуникация и използване на устно интервю

Преотстъпване на права

Контекст:

В рамките на проекта ЕСОНОМУ, "Европейско културно и устно наследство, едно посредничество на младежите" (Франция/България), учителите, художниците и младежите, участващи в споделеното творчество, са накарани да направят записи на думите на жителите, като колекционери.

За да може колекционерът да записва, съхранява и след това да работи върху направения запис, той трябва да има подписан договор за използването и прехвърлянето на този запис.

Цел:

Този договор установява разрешенията, дадени между

- Колекционерът
- регистрираният свидетел
- Тримата партньори по проекта: асоциацията Trib'alt (Cie du Théâtre des Chemins), асоциацията ВААТ (Българска асоциация за алтернативен туризъм) и Университетът на Гренобъл Алп (Semosem, платформа за териториално развитие).

Извлеченията от записите ще бъдат използвани за създаване на корпус от думи на жителите, който ще бъде свободно достъпен на уебсайта на ЕСОНОМУ и на уебсайтовете на структурите, свързани с проекта. Някои от думите на жителите ще бъдат прочетени на глас по време на разходка, посветена на изкуството на словото.

Зачитане на личните данни:

Партньорите по проекта се задължават да гарантират, че направените записи ще бъдат анонимизирани, преди да бъдат използвани за обучение или културни и художествени продукции.

Пример за споразумение за използване на устни показания

Член 1

Уважаеми господин или госпожа

Наричан по-долу "свидетел", декларира, че доброволно е дал показания на адрес

Интервюто се провежда от:

Дата: Час:.....Място на интервюто.....

Член 2

Оригиналните записи ще бъдат запазени от Cie du Théâtre des Chemins. Копия на тези оригинали ще бъдат направени за различните партньори на проекта ЕСОНОМУ, за да се гарантира съхранението, от една страна, и комуникацията, от друга. Тези копия могат да бъдат заменени чрез прехвърляне към нова поддръжка в случай на влошаване на качеството, промяна на стандарта или системата за консултации.

Приложение 1:

☐ Вносителят разрешава на всяко лице да се запознае безплатно с тези данни, като се задължава да запази анонимност.

Приложение 2

☐ Вносителят разрешава използването на тези данни в оригинален вид и безвъзмездно по всякакъв начин, в рамките и за нуждите на дейностите по проекта ЕСОНОМУ, за културни, научни и документални цели, като се задължава да запази анонимност.

Приложение 3

☐ Вносителят разрешава използването на тези данни и тяхното разпространение в оригинален вид или под формата на четене на глас за всякакви културни събития и по-конкретно за създаването на разходки, посветени на изкуството на словото (свидетелства, приказки, песни, стихове...), и екскурзии с екскурзовод, като се задължава да запази анонимност.

Член 1: Вложителят прехвърля безвъзмездно литературната собственост и цялото си авторско право върху този запис и върху снимките в случай на свободно използване на последните в рамките на проекта ЕСОНОМУ. И за целия срок на неговото действие, в рамките на културно разпространение, което е в полза на обществото.

Член 2: Заявителят изрично гарантира, че има пълната власт и пълномощия да предостави това разрешение и че ползването не е било по никакъв начин преотстъпено, ипотекано, обременено с тежести или по какъвто и да е начин предоставено на трета страна.

Вложителят гарантира също така, че елементите, обхванати от настоящото споразумение, не съдържат нищо, което би могло да попадне в обхвата на действащите закони, и по-специално на законите, свързани с фалшифицирането и правата върху изображенията.

Най-общо казано, кандидатът гарантира на притежателите на проекта ЕСОНОМУ срещу всякакви смущения, искове или изселване от всякакъв вид, които биха засегнали мирното упражняване на правата, които той/тя прехвърля с настоящото.

Член 3 Поправка на настоящото споразумение е възможна по всяко време с подписа на двете страни.

Член 4 Заявителят и ръководителите на проекта Есоhому се задължават, преди да сезират компетентните съдебни органи, да намерят приятелско решение на всеки спор, който може да възникне.

Изготвено на адрес В два екземпляра на

Вложителят (свидетел

Събирачът

Партньори по проекта ЕСОНОМУ

Асоциация Trib'alt
Алп

ВААТ

Университет Гренобъл
IUGA - Cermosem

Наръчник, написана от Фани Уриен-Лефранк с подкрепата на Никола Сенил

Големи благодарности на екипите на Théâtre des Chemins, Университета на Гренобъл-Алпи Cermosem и Българската асоциация за алтернативен туризъм.

Графичен дизайн : Guillaume & Laurie



Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на настоящата публикация не представлява одобрение на съдържанието, което отразява гледните точки само на авторите и не може да се търси отговорност от Комисията за всяка употреба, която може да бъде използвана за информацията, съдържаща се в нея.